

СЕЛИМСКИ, Людвиг (*Велико Търново – Катовице*)

ПРОФЕСОР НИКОЛАЙ КОВАЧЕВ И РАЗВОЯТ НА БЪЛГАРСКАТА ОНОМАСТИКА

Николай (Кольо) Петков Ковачев (22.XI.1919 – 20.IV.2001) постъпва на работа във висше учебно заведение – а това става при основаването на ВПИ „Братя Кирил и Методий” през 1963 г. – когато е вече на 44 г. Втората половина на целия му съзнателен живот е тясно свързана с развоя на ВПИ, впоследствие университет, в който той е първият ръководител на Катедра „Езикознание” (1965–1987), заместник-ректор на ВПИ и първият декан на Филологическия факултет (от 1968 до 1970 г.). От самото начало поема преподаването по *увод в езикознанието*, един от важните и нелесни за студентите предмети, наричан по-кратко *езикознание*. Първоначално лекциите по предмета води проф. Иван Дуриданов, но още през втория семестър на първата учебна година той престава да пътува до Велико Търново, като и с тази част от занятията се заема Н. Ковачев. През пролетта на 1965 г. моя милост, получил този голям шанс в живота ми – да бъда асистент на Николай Ковачев – поех упражненията по тази дисциплина. Моето назначаване почти съвпаднаше по време с утвърждаването на доцентското му звание. Не би могло обаче да се каже, че по този начин съм бил свидетел на научното му и служебно израстване – той беше вече оформен, утвърден труженик на полето на филологията в широкия смисъл на тази дума: към първите поетически опити (стихосбирките „Лунни песни”, 1938, и „Паяжини”, 1939), последвани от преводи на „Избрани стихотворения” от Адам Мицкевич (с очерк за живота и творчеството на полския поет, 1948) и няколко издания на „Панонски легенди. Жития на Св. Кирила и Методия” (1942, 1946), се

бяха появили вече и редица статии по проблеми из историята, фолклора и топонимията на Севлиевско.¹

Прочее, още преди постъпването си в Университета Н. Ковачев насочва изследователския си интерес и към една по-тясна научна специализация в областта на ономастиката – с монографията си „Местните названия от Севлиевско” (БАН, 1961, 300 с.) той се е представил вече пред българската и световната наука за собствените имена като един от първите специалисти по **топонимия**. Доцентското му звание само с няколко месеца изпреварва излизането от печат и на втората му забележителна монография от тази област – „Местните названия в Габровско” (БАН, 1965, 200 с.). А още през 1960 г. е имал събрана топонимията и от Троянско и Великотърновско². Монографията на Н. Ковачев за Севлиевско е предхождана по време на отпечатване само от тези на Ив. Дуриданов за Ломско (1952) и Първомайско (1958), на Й. Заимов за Пирдопско (1959) и на К. Попов за Белослатинско (1960), които са изпълнявани и финансирани – *nota bene!* – като планови задачи на преподаватели в Софийския университет или/и сътрудници в БАН. Докато първите изследвания на Н. Ковачев – плод на самоотвержен труд на един безкористен деятел на науката – са създавани покрай и въпреки всевъзможните преки задачи на учителя и общественика при трудните условия на

¹ Библиографията на публикациите му от периода 1945–1963 г. обхваща над 80 заглавия. „Тематичното им разнообразие свидетелства за невероятно широк диапазон от интереси и дейност, която в много отношения напомня безкористната всеотдайност, родолюбие и енциклопедичност на изявените български възрожденци. [...] С този период от живота си Н. Ковачев доказва колко извисена може да бъде професията селски учител. За истинския творец, педагог и общественик това не е доживотна присъда [...], а специфично поле за многостранни изяви на личността” (М. Ангелова-Атанасова, Проф. Николай Ковачев в българската ономастика. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 3, В. Търново, 1996, с. 94–95; срв. М. Ангелова-Атанасова, Вместо увод. // *Николай Ковачев. Биобиблиография*. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, В. Търново 1999, с. 6–7; М. Ангелова-Атанасова, Биобиблиографска справка за Юбиляра. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 6, В. Търново, 2002, с. 7).

² Срв. В. Георгиев, *Българска етимология и ономастика*, С., 1960, с. 18.

село. Не без основателна гордост е споделял, че всъщност негова е била идеята, че в действителност у нас той пръв предприема събирането и монографичното изучаване на топонимията по околии. Едва по-нататъшните си изследвания планира и осъществява вече като университетски преподавател – доцент (от 1965 г.) и професор (от 1972 г.) – и в тясна връзка с Велико Търново и околността, с поречието на р. Янтра, или според проект за проучвания в рамките на област Ловеч. Така се появява монографията „Топонимията на Троянско” (БАН, 1969, 264 с.), а по-нататък – след един с нищо неоправдан продължителен престой в печатната база и вече, за съжаление, посмъртно – „Местните имена във Великотърновско” (В. Търново, 2001, 322 с.), „Местните имена в Дряновско” (В. Търново, 2009, 447 с.), както и „Местните имена в Беленско” (Изд. „Фабер”, В. Търново, 2009, 251 с., в съавторство с Росица Ковачева-Цветанова, най-малката му дъщеря, отишла си от този свят в разцвета на младостта си и на творческите си сили). Дело на нашия учен – все от тази област – е и монографията „Географските имена в Ловешкия край”, предвидена за отпечатване като приложение към том I на „Енциклопедия Ловешки край”³.

В тези монографии са събрани максимално пълно местните имена от споменатите бивши околии, с описания на географските обекти, за които се отнасят, а самите имена са анализирани откъм етнолингвистичен произход, структурен строеж и първоначално значение. Най-много разнообразна научна информация, която се извлича от изучаваните имена, е съсредоточена в дял „Речник”. В него отделните имена са подредени под азбучен ред, с кратки описания на обектите и изводи от анализа или/и отнасяне към параграфи според съответната смислова група. Имената се изучават в тясна връзка с историята на околията и на отделните селища, с археологията, с материалната и духовната култура, както и с географските особености на местностите. Езиковедският анализ на местното име е насочен най-напред към това на какъв език е създадено, с

³ 1250 стр. машинопис от 1987 г., с рецензия от М. Сл. Младенов (вж. М. Ангелова-Атанасова, Проф. Николай Ковачев в българската ономастика, с. 99; Николай Ковачев. Биобиблиография. В. Търново, 1999, с. 112). Срв. Н. Ковачев, Няколко предварителни изводи от топонимията на Ловешки окръг. // *Български език* 37, 1987, № 1–2, с. 114–116.

други думи от каква народност са неговите творци, а след това и какви езикови/диалектни особености от областта на фонетиката, морфологията, словообразуването или речника се откриват в него и т. н., доколко тези особености съвпадат с актуалното състояние на местния говор или са реликти от по-старо състояние, резултат от заемане от друг език или говор и пр. В областта на словообразуването вниманието е насочено към специализираните „топонимични” наставки. В първите си монографии Н. Ковачев отделя особено внимание на онази част от лексикалните особености, която може да се определи като географска терминология.⁴ Отнася се често за думи, които „са от полза за нашата диалектология и история на езика”⁵. Ученият е убеден в това, че, „проучването на местните имена [...] ще подпомогне и разкриването на някои отмерели географски термини, установяването на областното разпространение на други” и на смисловите промени в тях, та „в крайна сметка [...] ще улесни създаването на бъдещия пълен речник на местните географски термини.”⁶ Към изучаването на този лексикален пласт той се връща и в отделни студии, като „Географската лексика в топонимията на Средна Северна Стара планина”⁷, „Географската лексика в пътеписите на Иван Вазов”⁸, „По принципите за създаване на български топонимичен речник”⁹ и др. Още при изучаването на топонимията по околии, обикновено в непосредствено съседство една с друга, обръща внимание на статистическата характеристика на езиковите явления и открива известна зависи-

⁴ Така напр. в дял III (първа глава), озаглавен „Географската терминология в севлиевската топонимия”, авторът обобщава 205 терминологични единици, вж. *Местните имена в Севлиево*, С., 1961, с. 11–20; в дял IV (първа глава), под заглавието „Географската терминология в габровската топонимия” описва 103 географски термина, вж. *Местните названия в Габровско*, С., 1965, с. 24–28.

⁵ *Местните имена в Севлиево*, с. 11.

⁶ *Местните названия в Габровско*, с. 24.

⁷ *Филологически студии*. В. Търново, 1973, с. 75–102 (анализът на местните имена от Севлиево, Габровско и Троянско позволява възстановяването на 193 термина).

⁸ *Onomastica* 25, Kraków, 1980, с. 197–221. Тук разглежда 230 единици, образувачи 7 семантични групи.

⁹ *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 2, В. Търново, 1994, с. 167–170.

мост между броя на местните имена на квадратен километър, от една страна, и физикогеографската характеристика на заемания терен или/и гъстотата на неговата заселеност. На това се спира и в отделна статия под заглавието „За няколко статистически наблюдения върху българската топонимична система“.¹⁰

Изучаването на редица местни имена проф. Ковачев предприема също така с оглед на сведенията за историята, народностния състав и обществените отношения и бита в миналото, които могат да се извлекат при анализа им. В такъв аспект са търсенията му в публикации, като „Миналото на Велико Търново в светлината на топонимите в произведенията на Търновската книжовна школа и на съвременната топонимия“¹¹, „Началото на българската държава в светлината на предславянската и раннославянската топонимия в Североизточна България“¹², „Дряново в светлината на местните названия“¹³, „Историко-ономастични податки върху езиково-етничната принадлежност на населението в Търновград през XII–XIV в.“¹⁴, „Етнолингвистични контакти в басейна на река Росица според топонимията“¹⁵, „Турските завоевания в Ловешкия край според топонимията“¹⁶, „За мястото на топонимията като извор за краеведските изследвания“¹⁷, и др., в които прилага интегрален подход в изучаването на родния край.

Покрай монографичното изследване на топонимията по околии, проф. Н. Ковачев изучава и имената на няколко десетки селища от

¹⁰ Български език 18, 1968, № 2–3, с. 222–225.

¹¹ Търновска книжовна школа, 1371–1971. Международен симпозиум, Велико Търново, 11–19 окт. 1971 г., С., БАН, 1974, с. 211–224.

¹² България 1300. Институции и държавна традиция, т. 2, С., 1982, с. 161–163.

¹³ Дряново и Дряновският край. Дряново, 1983, с. 9–20.

¹⁴ Културата на средновековния Търнов. Научна сесия „800-годишнината от възстановяването на Българската държава“. БАН, Археологически институт и музей, С., 1985, с. 154–157.

¹⁵ Език и литература 46, 1991, № 5, с. 80–85.

¹⁶ Турските завоевания на балканските народи, отразени в исторически и литературни паметници от XIV–XVII век. Международна научна конференция, 20–22 май 1987 г., В. Търново, 1992, с. 454–457.

¹⁷ Интегралният подход в краеведската дейност у нас, В. Търново, 1994, с. 70–76.

различни райони на страната. Това е тема на редица студии, в които се разглежда произхода и строежа на имената на голям брой селища, най-често обединени по териториален признак като: „За названията на селищата в Русенско”¹⁸, „Названията на селищата във Великотърновско”¹⁹, „Селищните названия в Павликенския край”²⁰, „Към названията на градовете в България”²¹, „Названията на няколко укрепени средновековни селища като извор за етногенезиса на българския народ”²², „Езиково-поселищни отношения в басейна на Янтра според селищните названия”²³, „Селищните имена в Габровски окръг като исторически извор”²⁴ и др. В не малко по-кратки статии той осветлява произхода на отделно взети селищни имена, като *Сунгурларе*²⁵, *Шумен*²⁶, *Карнобат*²⁷ и мн. др.

В няколко публикации интересът му е насочен към други дялове на топонимията, които за родната ономастична наука са още нови, неразработени. В едни го привличат принципите за наименоуване на улиците в по-големите селища²⁸, в други разглежда имената на някои по-особени географски места, като пещери и пропасти²⁹, в трети специално внимание

¹⁸ Известия на Института за български език **18**, С., 1969, с. 217–242 (заедно с Л. Минева-Ковачева).

¹⁹ Юбилеен сборник. (В чест на 10-та годишнина на Университета), № 1 – Езикознание. ВТУ, Филолог. фак., В. Търново, 1973, с. 1–40.

²⁰ Павликени и Павликенският край, С., 1977, с. 115–134.

²¹ Трудове на ВТУ, Филолог. фак., **13**, № 2, С., 1978, с. 230–261.

²² Средновековният български град, БИД, С., 1980, с. 246–252.

²³ Велико Търново и Великотърновският край през вековете, В. Търново, 1983, с. 121–133.

²⁴ Трудове на ВТУ **22**, № 2, С., 1987, с. 165–193.

²⁵ Върху историята и етимологията на селищното име *Сунгурларе*. // Бълг. език **26**, 1976, № 6, с. 478–480.

²⁶ Разговор за имената – Шумен. // Турист, 1979, № 11.

²⁷ Произход на селищното название *Карнобат*. // Език и литература, 1983, № 4, с. 120–123.

²⁸ За названията на улиците в България. // Трудове на ВПИ „Братя Кирил и Методий”, **6**, № 2, В. Търново, 1970, с. 1–51 (първо по рода си подробно проучване в националната наука).

²⁹ Названия на пещери и пропасти в България по лични имена. // Състояние и проблеми на българската ономастика, т. 6, В. Търново, 2002, с. 115–131. Авторът е съставил „архив от няколко хиляди имена на пещери и пропасти в страната” (с. 116).

отделя на народните названия на някои атмосферни явления³⁰ или на астрономични обекти³¹, които анализира по-обстойно в специално посветена на тази тема обширна студия „Народни имена на звезди и съзвездия в България (астроними – звездоними)“³².

В другия важен клон на ономастиката – **антропонимията** – проф. Н. Ковачев оставя също така ярко забележителна и несъмнено трайна следа. Нещо повече – в тази област той се представя като новатор, който разглежда явленията с оглед и на тяхната статистика. Тук се открояват най-напред две книги: *Честотно-тълковен речник* и особено *Честотно-етимологичен речник*. Още в *Честотно-тълковния речник*³³ е приложен – за пръв път – статистически метод, като се използва електронно-изчислителна техника. Тук читателят ще намери не само отговор на въпроса за произхода и значението или смисловата мотивировка на дадено лично име, но и точни данни за неговата поява и за честотата му на срещане, а при най-разпространените (понякога и при други имена) се сочат и основните райони на употреба (в отделни случаи с данни и за честотата им в съответните райони). *Речникът* се предхожда от един твърде инструктивен, макар и кратък, увод в антропонимията, който осведомява читателя за развоя на антропонимичните проучвания у нас,

³⁰ Принос към названията на ветровете в България. // *Трудове на ВПИ „Кирил и Методий“*, 5, № 2, В. Търново, 1968, с. 1–48; Втори принос към названията на ветровете в България. // *Трудове на ВПИ „Кирил и Методий“*. Филологически факултет, 10, № 1, В. Търново, 1974, с. 3–42.

³¹ Галактиката в космогонията на българския народ. // *Славистични проучвания. Сборник в чест на X международен славистичен конгрес в София*. В. Търново, 1988, с. 23–27; Състояние на народната астронимия. Нов принос към астронимите в България. // *Ономастично и етнолингвистично пространство на езика*, т. 1, В. Търново, 1996, с. 11–20.

³² *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 5, В. Търново, 2002, с. 7–152.

³³ *Честотно-тълковен речник на личните имена у българите*, С., 1987. 216 с. [Срв. рец.: Ив. Чобанов, *Съпост. езикознание* 13, 1988, № 4–5, с. 180–181; T. Szymański, *Onomastica* 35, 1990, с. 167–171. За други отзиви вж. Н. Ковачев. *Биобиблиография*. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, 1999, с. 41].

за произхода, значението и строежа на личните имена. Тук са приведени и разнообразни статистически данни, сред които списък на 15 най-често срещани имена (с. 33), списък на 342 мъжки и списък на 456 женски имена с честота над 300 (с. 196–207) и др. Разгледани са 5 600 имена с честота над 4 пъти, от общо 20 236 имена (у 2 719 839 новородени в 99 града – бивши околийски центрове – за периода от 1901 до 1970 г.). На базата на статистическите данни Н. Ковачев разграничава основен фонд от 1369 имена с честота на поява над 100 пъти (или 6,75% от общия брой) и периферия от около 9 754 единично срещани имена (или 48,20% от общия брой), а 50% от имената се оказват с честота от 2 до 99.

В забележителния *Честотно-etimологичен речник*³⁴ са подложени на анализ откъм произход и първоначално значение 16 713 лични имена с честота на употреба над 1 път, избрани въз основа на цялостна съвкупност от 34 488 единици (в отделни случаи с привеждане и на единично отбелязани производни или съкратени имена). Това е крупно и уникално в световен мащаб научно дело³⁵. И това дело ще запази своята стойност за десетилетия напред. Може тълкуванията на отделни имена в него и да се нуждаят от уточнения или да претърпят и известни корекции. Веднага обаче трябва да добавя и дебело да подчертая, че голяма част от евентуалните поправки или/и допълнения към етимологичния анализ на някои имена едва ли биха били възможни без приведените в *Речника* статистически данни и сведения за разпространението им по райони, колкото и окрупнено да са представени те, и особено без информацията за общия брой носители на отделните имена и промените в честотата им на поява до 1900 г. и по отделните десетилетия до 1980 г. Проф. Н.

³⁴ *Честотно-etimологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия*. Изд. ПИК, В. Търново 1995. 621 с. [Срв. рец.: L. Selimski, *Onomastica* 41, Kraków, 1996, с. 279–284; L. Králik, *Slavica Slovaca*, 1998, 2, s. 163–164].

³⁵ С пълно основание, макар и не без пиетет към Учителя си, заявява неговата възпитаница, последователка и приемница, че „сам по себе си речникът може да бъде венец на едно изследователско дело и дело на цял един живот” (М. Ангелова-Атанасова, Проф. Николай Ковачев в българската ономастика, с. 98). По думите на Ив. Дуриданов, това е „венец на неговото научно творчество”, „капитален труд”, който представлява нов етап в нашата антропонимична наука, именно с приложението на статистическия метод” (Приветствие от акад. Иван Дуриданов. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 6, В. Търново, 2002, с. 19–20).

Ковачев високо цени стойността на статистическата обработка на събрания максимално пълно антропонимичен материал.³⁶ Той е дълбоко убеден в това, че статистиката ще може да послужи като надеждна опора за установяване на нормите и нормативността при избора на име³⁷, при определяне на принципите, от които трябва да се ръководим при създаването на така необходимия за широката обществена практика нормативен или препоръчителен речник на личните имена, какъвто проф. Н. Ковачев съставя още в 1988 г.³⁸ А на основата на всички тези данни – в това няма място за съмнение – опитният изследовател може да направи верен извод относно това, дали разглежданото име е ново и модно, или е старо и залязващо, доколкото то е свързано само с отделно народностно и/или вероизповедно малцинство, или – обратно – има общонародно разпространение и т. н.

До този нов етап на развитие на антропонимичните изследвания у нас, който бележат споменатите два речника на проф. Н. Ковачев, ни приближават постепенно и редица негови студии и статии из областта на историческата и съвременна антропонимия. Едни от тях възникват в тясна връзка с топонимичните изследвания и поселищната история, срв. напр. „Антропонимични ойконими от Севлиево в турски документи от XV век“³⁹, „Средновековното селище *Киево*, антропонимът *Кий* и отражението му в българската и славянската антропонимия“⁴⁰, „Две старинни

³⁶ Вж.: Основа за проучване състава, разпространението и честотността на личните имена в България (Някои статистически наблюдения). // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 2, В. Търново, 1994, с. 9–16.

³⁷ Вж. Свободен избор на лично име – норми и нормативност при именуването. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 2, В. Търново, 1994, с. 35–42.

³⁸ *Препоръчителен честотно-пълковен речник на личните имена у българите 1901–1970 г.* (1988 г., 1400 стр. машинопис, срв. М. Ангелова-Атанасова, Проф. Николай Ковачев в българската ономастика, с. 99). Вж. също: Н. Ковачев, *Състояние и проблеми на българската антропонимия*. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 1, В. Търново, 1990, с. 15; М. Ангелова-Атанасова, *Идеята на проф. Николай Ковачев за Препоръчителен речник на личните имена у българите и днешните потребности на службите за именуване*. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 7, В. Търново, 2005, с. 122–124.

³⁹ *Трудове на ВПИ „Братя Кирил и Методий“*, 3, В. Търново, 1965, с. 90–112.

⁴⁰ *Известия на Института за български език* 16, С., 1968, с. 125–134.

лични имена в топонимията на Кръвеник, Севлиево (Блъско и Мръско)⁴¹, „Личните имена в с. Кръвеник в Севлиевска община“⁴², „Батошево в светлината на местните названия и имената на хората“⁴³. В други се обясняват имена от миналото: „Върху имената на Константин-Кирил Философ“⁴⁴, „Едно старинно име върху пръстен-печат от Търновград“⁴⁵, „Произход, значение и разпространение на светските и духовните имена на Софроний Врачански“⁴⁶, „Върху личните имена на търновградчани през вековете“⁴⁷, „Пръстени-печати от XII–XIV век“⁴⁸, „Славянското име Десислав – Десислава в българската антропонимия и изкуство“⁴⁹. Трети вид публикации от тази област са подробни изследвания за отделно взети имена, като „Поява и разпространение на личното име Радул в българската антропонимия“⁵⁰, „Поява и разпространение на името Албена в българската антропонимия“⁵¹, „Генезис и разпространение на личното име Георги“⁵², „Поява и разпространение на личното име Игор в България“⁵³. В някои публикации вниманието е привлечено от особености

⁴¹ Български език 45, 1995, № 1–2, с. 69–70.

⁴² Език и литература, 1990, № 3, с. 31–39.

⁴³ Батошево. Краеведски сборник, С., 1987 с. 36–42.

⁴⁴ Старобългаристика 7, 1983, № 4, с. 101–106.

⁴⁵ Български език 33, 1983, № 4, с. 319–321 (за Бесар, свързано с трак. Бессос, Бессиос или слав. бяс).

⁴⁶ Софроний Врачански и проблемите на възрожденската ни култура (1739–1989). Доклади и съобщения от юбилейната научна сесия по случай 250-годишнината от рождението на Софроний Врачански, 20. IX. 1989, Арбанаси. ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, с. 75–79.

⁴⁷ Велико Търново 1185–1985. По случай 800-годишнината от въстанието на Асеневици и обявяването на Търново за столица на България, С., 1985, с. 96–113.

⁴⁸ Величието на Търновград. 800 години от основаването на Българската държава, С., 1985, с. 358–361.

⁴⁹ Onomastica 30, Kraków, 1986, с. 241–247.

⁵⁰ Славистични проучвания. В чест на VIII международен славистичен конгрес, В. Търново, 1978, с. 79–84 (с карта за разпространението му от XV до XX век).

⁵¹ Езиковедски проучвания в чест на акад. В. И. Георгиев, С., БАН, 1980, с. 238–243. Срв. също Появление и разпространение личното имени Албена в Болгари. // Proceedings of the 13-th international congress of onomastic sciences, t. I, Kraków, 1981, с. 673–675.

⁵² Български език 38, 1988, № 4, с. 304–306.

⁵³ Български език 45, 1995, № 4, с. 333–334.

на семантиката или/и формалния строежа на името/имената откъм основа или афикс, като „Лични имена в България по названия на растения“⁵⁴, „Най-разпространеното женско лично име в съвременната ни личноименна система (*Мария* – *Марийка*)“⁵⁵, „Поглед върху българската ономастика с корен *брат-*, *бат-*“⁵⁶, „Двойни лични имена“⁵⁷, „Личните имена със суфикс *-ои* и *-уи* в българската антропонимия“⁵⁸, „Някои наблюдения върху личните имена на *-ои* и *-уи* в българския език в сравнение с тези на полски“⁵⁹, „Един словообразователен тип в южнославянската и румънската антропонимия (*-ул* лични имена)“⁶⁰. Не са оставени на заден план и фамилните имена, прякорите и прозвищата, срв. „Панагюрските и копривщенските прякори на *-ек* в светлината на топонимичния материал от Габровско, Севлиево и Троянско“⁶¹, „Относно имената на поета Яворов и популярността му в българската ономастика“⁶², „Върху презимето на Григорий Цамблак“⁶³, „Някои наблюдения върху фамилните имена в Дряновско“⁶⁴, „Фамилни имена в окръжния град Ловеч до 1980 година“⁶⁵.

Макар вече водеща личност в българската ономастика и в напреднала възраст, проф. Н. Ковачев не пренебрегва жанра очерк за изследвачи от миналото и за съвременници от различни поколения, нито обзор или

⁵⁴ *Onomastica* 37, Kraków, 1992, с. 169–182.

⁵⁵ *Български език* 42, 1992, № 6, с. 499–501.

⁵⁶ *Известия на Института за български език* 19, С., 1970, с. 219–227.

⁵⁷ *Български език* 34, 1984, № 4, с. 367–371.

⁵⁸ *Славистични проучвания. В чест на VII международен славистичен конгрес*, С., 1973, с. 113–121.

⁵⁹ *Studia polsko-bułgarskie. ZNUJ, Prace Językoznawcze* 53, Kraków, 1977, с. 15–25.

⁶⁰ *Славянска филология. Т. 15. Езикознание*, С., 1978, с. 365–378.

⁶¹ *Български език* 12, 1962, № 3, с. 125–134.

⁶² *Филологически студии*, В. Търново, 1981, с. 425–440.

⁶³ *Търновска книжовна школа*, т. 3, С., 1984, с. 201–206.

⁶⁴ *Състояние и проблеми на българската ономастика. Материали от Първа кръгла маса на 16–17 юни 1989 г. във Велико Търново*, т. 1, В. Търново, 1990, с. 116–117.

⁶⁵ *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 4, В. Търново, 1999, с. 7–68. Срв. също *Личните и фамилни имена в Ловешкия край* (1988, 872 стр. машинопис, съвместно с Р. Ковачева-Цветанова, вж. М. Ангелова-Атанасова, Проф. Николай Ковачев в българската ономастика, с. 99).

книгописен принос в тази област или рецензия. Трябва да припомним статията „Състояние и проблеми на българската антропонимия“⁶⁶, особено обзорите „Ономастични проучвания във Великотърновския университет „Кирил и Методий““⁶⁷ и „Състояние и проблеми на българската ономастика във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий““⁶⁸, в които се прави преценка за постиженията на това тогава ново, но авторитетно средище за ономастични изследвания, вече съперник на БАН. Не по-малка е стойността на „Библиографски трудове за живота и дейността на изследователи в българската ономастика“⁶⁹, „Библиография на българската антропонимия“⁷⁰, както и на очерците за редица творци на полето на българската ономастика⁷¹, абстрахирайки се от очерците за изследвачи в други области.

Научноизследователската си дейност проф. Н. Ковачев непрестанно и умело свързва с **университетската дидактика**. Още през втората учебна година (1964–1965) в Университета организира *кръжок по ономас-*

⁶⁶ *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 1, В. Търново, 1990, с. 10–19.

⁶⁷ *1300 години Българска държава*, В. Търново, 1982, с. 65–73. Срв. Н. Ковачев, *Проучванията по ономастика във Великотърновския университет „Кирил и Методий“*. // *Първи Международен конгрес по българистика. София, 1981. Доклади. Развитие на науката и образованието в България.*, С., 1983, с. 572–580.

⁶⁸ *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 3. *Ономасти и ономастични изследвания в България*, В. Търново, 1996, с. 21–28.

⁶⁹ *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 3. *Ономасти...*, В. Търново, 1996, с. 235–256.

⁷⁰ *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 4, В. Търново 1999, с. 127–207.

⁷¹ В том 3 (В. Търново 1996) на поредицата *Състояние и проблеми на българската ономастика* проф. Н. Ковачев очертава приноса в тази област на: Г. С. Раковски (с. 35–38), В. Миков (с. 65–68), Ив. Дуриданов (с. 77–82), Ив. Умленски (с. 137–140), Н. Намерански (с. 141–145), Л. Димитрова-Тодорова (с. 153–156), А. Чолева (с. 157–158), Р. Донева-Кокаличева (с. 159–160), Л. Минева-Ковачева (с. 169–170), А. Арnaudов (с. 171–172), Б. Николов (с. 173–175;), К. Костадинов (с. 177–178), П. Вълков (с. 179–181), Й. Еленин (с. 183–184), Ст. Илчев (с. 207–211), А. Кондукторова-Вълканова (с. 223–226).

тика. Към него той привлича най-добрите студенти, подчертано интересуващи се от езикознание, като насочва лобознателността им към тайните на собствените имена.⁷² За нуждите на студентската научноизследователска работа съставя и издава брошури с инструкции за събиране на ономастичен материал от различни селища, за подготовка на дипломни работи и др.⁷³ С поглед отправен към бъдещето, като осмисля съвременното състояние на ономастичните изследвания у нас и се опира най-вече на богатия си личен опит и многобройните собствени проучвания, проф. Н. Ковачев предприема създаването на първото и засега единствено у нас учебно помагало или университетски учебник по ономастика под заглавието „Българска ономастика“⁷⁴, който няколко години по-късно издава и на редовен печат.⁷⁵ Книгата запознава читателя със същността на ономастичната наука и нейните дялове. Най-напред и най-обстойно авторът се спира върху **топонимичните** изследвания и значението им за обществената и езиковата история; очертава връзките на топонимията с други науки (диалектология, география, археология, история, краезнание), в чиито области са немалко собствените му приноси; анализира принципите за възникване на собствените имена на географски обекти, семантичните и структурни типове, към които спадат; дава насоки за описание на езиковата им характеристика, за методиката на топонимичното изследване и т. н. Разглежда обстойно отделните клонове на топонимията – хидронимия, оронимия и ойконимия, представя и новия

⁷² Вж. Великотърновският университет в моя живот. // *Великотърновски университет „Кирил и Методий“ 1963–1988*, С., 1988, с. 114; Ономастични проучвания във Великотърновския университет „Кирил и Методий“. // *1300 години Българска държава*, В. Търново, 1982, с. 66–67, 71.

⁷³ *Насоки за топонимично и антропонимично проучване на селище*, В. Търново, 1967. 18 с.; *Насоки за разработка на дипломни работи по ономастика*, В. Търново, ВТУ, 1976. 29 с.; *Насоки за разработка на домашни, курсови и дипломни работи по ономастика*, В. Търново, ВТУ, 1980. 44 с.; 1983. 48 с. и следващи издания.

⁷⁴ *Българска ономастика. Наука за собствените имена. (Спецкурс)*. ВТУ „Кирил и Методий“, 1982. 230 с. [Срв. рец.: А. Кондуктурова-Вълканова, *Бълг. език* 1984, № 1, с. 86–88; Р. Русинов, *Бълг. език* 1984, № 1, с. 84–85. За други отзиви вж. Н. Ковачев. *Биобиблиография*. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, 1999, с. 37–38].

⁷⁵ *Българска ономастика. Наука за собствените имена*. Изд. НИ, София 1987. 212 с.

за отечествената наука клон – урбанонимията, предмет на която са имената на площи и пазари, квартали, махали, улици и пътища; заведения, хотели, училища и т. н.

Другият по-значителен дял на ономастиката, **антропонимията**, тогава все още по-слабо разработен в отечествената наука, е също така прецизно разгледан, опрян в по-голяма степен на собствени изследвания и наблюдения на проф. Н. Ковачев и на събирани и проучвани под негово ръководство материали. Анализирани са различните семантични и словообразователно-структурни типове лични имена, в това число и съкратените; възникването и формирането на категориите *бащино* име (в системата на тричленната идентификация на личността) и *фамилно* име. Специално място е отделено на прякорите и прозвищата, където е привлечен оригинален материал от различни кътове на страната. Значително внимание е посветено на различните смислови типове псевдоними, на конспиративните имена, на монашеските имена⁷⁶ и др.

В отделни глави от учебника е отредено място за представяне и на някои по-нови за родната наука дялове на ономастиката, като **зоонимия** (изучаваща собствените имена животни), **космонимия** (или астронимия, за изучаване на народните названия на небесните тела), **навонимия** (изследваща собствените имена на плавателни съдове), **хремадонимия** (за названията на предмети, оръжия, скъпоценни камъни и др.) и **хрононимия** (с обект названията на исторически епохи).

Заслугите на проф. Н. Ковачев за развоя на науката за българската ономастика съвсем не се изчерпват с огромното му научноизследователско наследство – отпечатано и завещано в машинопис. Тук не могат да бъдат отминати всестранните му грижи за подготовката на млади научни кадри. Още пред студентите в първи курс – на занятията по увод в езикознанието – той се старае по един или друг начин да разкрива загадките, които крият в себе си собствените имена: чрез учебни задачи по фонетика, особено от областта на звуковите промени – спонтанни и

⁷⁶ Срв. статията му Върху монашеските имена в Търновград и Търновска епархия. // *Търновска книжовна школа. Културно развитие на Българската държава, краят на XII–XIV в.*, т. 4, С., 1985, с. 241–246.

комбинаторни, обуславящи многобройните варианти на едно и също лично или фамилно име;⁷⁷ чрез цикъл лекции от тази област (в рамките на проблематиката по лексикология – дял история и етимология на думата), в които се разглеждат основните въпроси по теорията и практиката на ономастиката. Така се стига до утвърждаване впоследствие и на спецкурс по „Основи на българската ономастика“.⁷⁸ Подготвените по този начин студенти се включват по различни начини в учебно-изследователска дейност в областта на ономастиката – чрез кръжочна дейност и летни експедиции за събиране на ономастичен материал от различни райони в страната, чрез разработване на курсови и дипломни работи по ономастика. Благодарение на тази целенасочена и планомерна дейност на проф. Н. Ковачев към Катедрата по българско езикознание във ВТУ се създава „Кабинет и архив по ономастика“, който от 01.09.1990 г. прераства в „Център по българска ономастика“ (съкр. ЦБО), а с решение на Академическия съвет на ВТУ от 04.02.1994 г. получава статут на самостоятелно научно звено*. В него са събрани на съхранение и за проучване материали по топонимия, названия на селища, названия на улици, народни названия на ветрове, имена на пещери и ями, на заведения, материали по зоонимия, антропонимия и т. н. и се провежда от самото начало и до ден днешен мащабна и задълбочена научноизследователска работа. Под ръководството на проф. Н. Ковачев ЦБО се утвърждава като авторитетен в национален мащаб център за ономастични проучвания, получил международна известност и признание.⁷⁹ Проф. Н. Ковачев успява да събуди научен интерес и да приобщи за сътрудничество в тази област плеяда свои възпитаници, които скоро предприемат собствени

⁷⁷ Вж. напр. *Задачи за упражнения по топонимия. [Спецкурс].* ВТУ „Кирил и Методий“, 1976, 16 с.

⁷⁸ Ономастични проучвания във Великотърновския университет..., с. 66.

* Информацията е неточна. Кабинетът по ономастика от 1990 г. се именува Център по българска ономастика (Н. Ковачев е назначен за негов ръководител от 01.09.1990 г.), а статутът му е утвърден от АС през 1994 г. (бел. М.А.)

⁷⁹ Срв. Ономастични проучвания във Великотърновския университет..., с. 66–69; по-подробно вж. Н. Ковачев, *От Кръжок по езикознание и ономастика до „Център по българска ономастика“ при Великотърновския университет.* // *Архив за поселищни проучвания*, В. Търново 3, 1994, № 2, с. 3–10.

изследвания. Под негово ръководство възникват многобройни разработки, някои от които са защитени като кандидатски (респ. докторски) дисертации: „Начини на образуване на лични имена от славянски произход в съвременната българска антропонимия” (А. Кондукторова-Вълканова, 1983), „Местните имена в Луковитско” (Н. Иванова, 1993, издадена 2010), „Топонимията на Горнооряховско. Проблеми на устойчивостта на функциониращата топонимична система” (М. Ангелова-Атанасова, 1993, отпечатана в изд. Бендида, В. Търново, 1996, 474 с.). Няма да е преувеличение, ако добавим и това, че именно проф. Н. Ковачев беше вдъхновил за занимания с ономастика, макар и само покрай другото, и част от първото поколение преподаватели във ВТУ, негови връстници или с по 10–15 години по-млади от него. Най-после, не бива да се забравя и това, че значителен брой от занимаващите се с ономастика, на работа в други университети в страната или в БАН, или намерили друго поприще, са преки възпитаници на проф. Н. Ковачев.

В този опит за творчески портрет на учения е необходимо да се подчертае, че проф. Н. Ковачев е първият български учен, който с ономастика се занимава определено професионално, а не покрай другото. Същевременно, разбира се, не можем в никакъв случай да се абстрахираме от такива значителни негови приноси, като „Речник на говора в с. Кръвеник, Севлиево”⁸⁰, „Миналото на героичен Кръвеник” (С., 1972, 320 с.), „Нашето хайдушко движение” (В. Търново, 1995, 160 с.), отпечатаните посмъртно „Иван Йончев. „Завета на дедите”. Съставителство, редакция, предговор и бележки на проф. Николай П. Ковачев (Изд. къща „Славина”, С., 2004, 116 с.), „По пожълтелите книги и каменните плочи на миналото в Севлиевския край. Приписки, бележки и надписи” (Изд. „М–Прес”. ООД, Севлиево, 2009, 198 с.), а и от мн. др. Не можем да отминем и лиричното му творчество, към което се връща и към края на земния си път („С очи към звездите. Лирика”. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, В. Търново, 1998. 109 с.). Но най-много време и най-много сили нашият учен посвещава тъкмо на ономастичните изследвания и именно в тази област постига най-много успехи и признание. Областта най-вече на **ономастиката** той разработва с ясен план за най-близката

⁸⁰ *Българска диалектология. Проучвания и материали* V, С., 1970, с. 5–52.

и за по-далечната перспектива, полага специални грижи за подготовка на кадри за по-нататъшна работа и съумява да създаде **собствена школа**. Тъкмо с тази изследователска област е свързана най-тясно и дейността му на забележителен организатор на научния живот не само във ВТУ, но и в страната. По негова инициатива се провежда Първата кръгла маса на тема „*Състояние и проблеми на българската ономастика*” (16–17 юни 1989 г.), последвана от Втора кръгла маса на тази тема (14 юни 1990 г.). Той полага „много усилия за интегриране на специалистите по ономастика и съществуващите научни звена у нас чрез Националния съвет по българска ономастика, създаден по негова идея през 1989 г., чрез национални конференции и кръгли маси, повечето от тях организирани от ЦБО във ВТУ във В. Търново”.⁸¹ По този начин той поставя началото и на непериодичното издание под това заглавие,⁸² от което са налице 9 тома и което засега задоволява, доколкото това е възможно, нуждата у нас от периодическо издание / списание по ономастика. Макар вече пенсионер (от 1987 г.), проф. Н. Ковачев активно съдейства при организирането и провеждането и на Първата национална конференция по българска ономастика (21–25 окт. 1991 г.). В своеобразен бум в развоя на българската ономастика се превръща организираният в чест на 75-годишния юбилей на проф. Н. Ковачев Първи международен симпозиум „Ономастично и етнолингвистично пространство на езика” (22–25 окт. 1996, София), в който вземат участие както видни учени от страната и чужбина, така и голям брой негови преки възпитаници (с близо 80 доклада).⁸³ Сигурно не греша, като предполагам, че срещата му на този международен научен форум с толкова много свои възпитаници и последователи му е доставила по-голяма радост и удовлетворение, отколкото множеството присъждани му награди и отличия за приноса му за развитието на образованието, просветата, културата и науката в България. Сигурно е виждал в това своеобразна гаранция, че усилията

⁸¹ М. Ангелова-Атанасова, In memoriam. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 7, В. Търново, 2005, с. 12.

⁸² Срв. Ив. Дуриданов, Приветствие ... // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 6, В. Търново, 2002, с. 21.

⁸³ Вж. *Ономастично и етнолингвистично пространство на езика: астроними, вентоними, еортоними, зооними, фитоними, хрононими и др. В чест на проф. Н. П. Ковачев*, В. Търново, 1996 (т. I – II).

не са били напразни, че на разработената почва са дошли много сеячи, добре подготвени и ентузиазирани!

Колкото и закъснели, идват и по-редките начини за изразяване на обществената признателност към самоотвержения творец – през 1999 г. проф. Н. Ковачев е удостоен със званието „почетен гражданин на Севлиево“, а 9 години след кончината му – със званието „почетен професор на ВТУ“.

Професор Николай Ковачев безкрайно много ценеше нашия университет, нашата Alma Mater – ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. С огромна болка преживяваше всички проблеми на втория – по реда на възникване – в страната Университет и всякакви опити за подценяване на творческия потенциал и фактическата реализация в науката и образованието на преподавателите във ВТУ и техните възпитаници, както и – понякога – неразбирането от страна на администратори на различни равнища. Показвайки невероятна сила, упоритост и умение да превъзмогва всякакъв вид пречки по пътя си, и без да е бивал никога от „властимеющите“ (от политически овластените), той с цялостната си научноизследователска, учебно-преподавателска и издателско-организаторска дейност допринесе извънредно много за това, да се създаде във ВТУ истински **център за ономастични проучвания** в национален мащаб,⁸⁴ който впрочем с времето укрепна и придоби международна известност и заслужено признание. А това е един огромен принос за утвърждаването и по-нататъшното развитие и на самия Великотърновски университет, за извисяването на неговия престиж и притегателност като научноизследователски и образователен център, за неговата способност за конкуренция при съвременните условия. И то ни задължава – всички нас, неговите колеги или/и възпитаници – да ценим по достойнство постигнатото с огромен и всеотдаен труд, да го пазим от всякакъв род посегателства и да продължим започнатото от незабравимия Колега и Учител дело, да

⁸⁴ В чест на своя основател и първи директор преименуван в „*Център за българска ономастика „Професор Николай Ковачев“*“.

разширяваме и задълбочаваме ономастичните изследвания,⁸⁵ да сме отворени за сътрудничество, за интеграция и координация и с други сродни научни колективи или/и звена или отделни творци в страната и извън пределите ѝ, както и сами да търсим сътрудници на това поприще.⁸⁶

И на това сме имали редкия шанс да се научим от Него!⁸⁷

⁸⁵ За равностетката относно извършеното – отчасти вече и без проф. Николай Ковачев – и особено за перспективите според визията на Центъра по българска ономастика „Професор Николай Ковачев“ вж. М. Ангелова-Атанасова, Центърът по българска ономастика „Проф. Николай Ковачев“ при ВТУ – състояние, задачи и перспективи. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 8, В. Търново, 2008, с. 7–13; М. Ангелова-Атанасова, Актуалните проблеми на българската ономастика в началото на XXI век. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 9, В. Търново, 2009, с. 7–12.

⁸⁶ Вж. М. Ангелова-Атанасова, Състояние на архивите и изследванията в Центъра по българска ономастика при ВТУ. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 9, В. Търново, 2009, с. 511–519.

⁸⁷ За делото на проф. Николай Ковачев вж. още следните по-важни очерци (по хронология на обнародването): Хр. Първев, *Създатели и творци на българското езикознание*, С., НПИ, 1987, с. 189–190; Б. Байчев, Проф. Николай Ковачев на 60 години. // *Български език* **29**, 1979, № 6, с. 527–529; Ст. Георгиев, Проф. Николай Ковачев на 60 години. // *Научен живот* **21**, 1979, № 4 (окт.-дек.), с. 26; Ст. Георгиев, Поглед към научното дело на проф. Николай (Кольо) Петков Ковачев. // Ив. Пенчев / П. Илийкова, *Николай Ковачев. Био-библиография. Библиотека при ВТУ „Кирил и Методий“*, В. Търново 1979, с. 7–11; Ив. Пенчев / П. Илийкова, *Николай Ковачев. Био-библиография. Библиотека при ВТУ „Кирил и Методий“* (Поредица „Дейци на ВТУ „Кирил и Методий“, № 1), В. Търново 1979, 52 с.; Р. Русинов, Николай Ковачев на седемдесет години. // *Съпоставително езикознание* **14**, 1989, № 1, с. 118–120; М. Ангелова-Атанасова / С. Симова, Неуморен учен-краевед. (По случай 75-годишнината на проф. Н. Ковачев). // *Архив за поселищни проучвания* (ВТУ, В. Търново) **3**, № 3–4, 1994, с. 180–185; Н. Иванова, Проф. Николай Ковачев на 75 години. // *Проглас. Филологическо списание при ВТУ*, В. Търново, **3**, 1994, № 4, с. 107–109; М. Ангелова-Атанасова, Проф. Николай Ковачев на 75 години. // *Български език* **45**, 1995, № 3, с. 256–257; М. Ангелова-Атанасова, Проф. Николай Ковачев в българската ономастика. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 3, В. Търново, 1996, с. 93–100; Р. Русинов, Ономастичните проучвания на проф. Николай Ковачев. // *Ономастично и етнолингвистично пространство на езика*, т. 1, В. Търново, 1996, с. 21–28; М. Ангелова-Атанасова, Вместо увод. // *Николай Ковачев. Биобиблиография*.

Старата (родната) и новата къща на проф. Ковачев
в с. Кръвеник, Севлиево.

Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, В. Търново, 1999, с. 5–13; М. Ангелова-Атанасова, *Приветствие / Библиографска справка за Юбиляра. // Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 6, В. Търново, 2002, с. 5–15; Ив. Дуриданов, *Приветствие... // Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 6, В. Търново, 2002, с. 16–22; М. Ангелова-Атанасова, *In memoriam. // Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 7, В. Търново, 2005, с. 9–14.

Най-пълни данни относно биографията на проф. Н. Ковачев и най-подробни библиографски сведения за многостранната му публикационна дейност се намират в книгите: Т. Балкански / К. Цанков, *Николай Ковачев. Доайен на българската ономастика*. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, В. Търново, 1996, 32 с.; Николай Ковачев, *Биобиблиография*. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, В. Търново, 1999, 126 с. (и фотографии на с. 127 и 128).

С родителите си –
двамата вляво (1926 г.)

Ученик във Втори прогимназиален
клас, с. Ново село (сега гр. Априлци),
Троянско (1932 г.)

Ученик в
Априловската
гимназия, Габрово
(1938 г.)

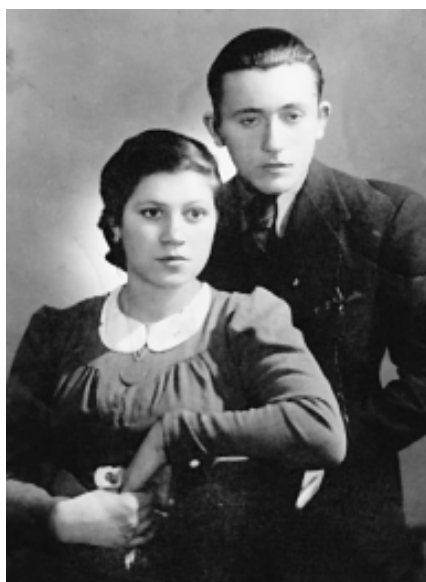
Студент в
Софийския
университет
(1939 г.)

Студент в
Софийския
университет
(1942 г.)

В Школата за
запасни офицери в
Търново (1943 г.)

Младото семейство
Ганка и Николай Ковачеви (1939 г.)

Семейството на проф. Ковачев – майка Пена, баща Петко, съпруга Ганка, дъщери Пенка и Маргарита, с. Кръвеник (1943 г.)

Семейството на проф. Ковачев – съпругата Ганка и дъщерите Пенка и Маргарита, с. Кръвеник (1943 г.)

Проф. Ковачев с двете
си дъщери – Пенка и
Маргарита, с. Кръвеник
(1943 г.)

Проф. Ковачев с двете си
дъщери – Пенка и
Маргарита, с. Кръвеник
(1944 г.)

Проф. Ковачев с
майка си Пена Иванова,
починала на 102 години
(1979 г.)

Проф. Н. Ковачев с
внука си Николай
(19.12.1982 г.)

Семейството на проф. Ковачев – майка Пена, съпруга Ганка,
дъщери Пенка, Маргарита и Росица, внучка Елена, внук Николай,
зет Лъчезар (юли 1979 г.)